

ธุรกิจรักษ์โลก เทรนด์ใหม่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน

กองนโยบายอุตสาหกรรมภาค

ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ เรื่อง “เศรษฐกิจหมุนเวียน” หรือ “Circular Economy” เป็นประเด็นที่ได้รับการกล่าวถึงและอยู่ในกระแสความสนใจของนานาชาติ โดยมีการนำไปประยุกต์ใช้ในประเทศต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ไม่ว่าจะเป็นประเทศผู้นำอย่างกลุ่มประเทศสหภาพยุโรป ที่ริเริ่มจัดทำ Circular Economy Package มาตั้งแต่ปี ค.ศ.2015 ประเทศในทวีปเอเชียอย่างจีน ญี่ปุ่น หรือแม้กระทั่งประเทศในกลุ่มอาเซียนก็เริ่มมีการพัฒนาตามแนวคิด Circular Economy ที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละประเทศ ด้วยความคิดที่ตรงกันว่า เศรษฐกิจหมุนเวียนจะเป็นคำตอบหนึ่งของการพัฒนาประเทศและโลกของเราให้เติบโตอย่างสมดุลและยั่งยืนต่อไปในอนาคต ประเด็นการพัฒนาเรื่องนี้จึงถูกนำเสนอในเวทีการพิจารณา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในระดับสากลอยู่บ่อยครั้ง เช่น การประชุมผู้นำเศรษฐกิจของโลก (The World Economic Forum) การประชุมเศรษฐกิจหมุนเวียนระดับโลก หรือ World Circular Economy ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่ปี ค.ศ.2017 โดยการริเริ่มของประเทศฟินแลนด์ผ่าน Sitra ซึ่งเป็นกองทุนนวัตกรรมอิสระในฟินแลนด์ หรือเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2562 ที่ผ่านมา ที่มีการสัมมนา/การประชุมคู่ขนาน ในระหว่างการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 35 ณ ประเทศไทย ประเด็นเรื่องเศรษฐกิจหมุนเวียนก็ถูกนำมาเป็นหัวข้อหลักในการประชุมดังกล่าวด้วย

แน่นอนว่า เมื่อเรื่องเศรษฐกิจหมุนเวียนเป็นเรื่องที่อยู่ในกระแสโลก ธุรกิจที่จะเติบโตต่อไปในอนาคตจึงจำเป็นต้องปรับรูปแบบธุรกิจจากเดิมสู่รูปแบบธุรกิจตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน (Circular Business Model) เช่น *Circular Design* มุ่งเน้นการออกแบบผลิตภัณฑ์หรือส่วนประกอบในผลิตภัณฑ์ให้มีอายุการใช้งานยาวนานขึ้น *Circular Supplies* คือการนำวัสดุจากการรีไซเคิล วัสดุชีวภาพ (Bio-based Materials) และวัสดุที่สามารถรีไซเคิลได้มาใช้เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิต เพื่อลดการใช้ทรัพยากรและลดการเกิดของเสีย ตลอดจนการใช้พลังงานหมุนเวียน ในกระบวนการผลิต *Product as a service* คือโมเดลธุรกิจที่ให้บริการในรูปแบบการเช่า หรือการจ่ายเมื่อใช้งาน (pay-for-use) แทนการซื้อขาย *Sharing Platform* มุ่งเน้นการใช้และแบ่งปันทรัพยากรร่วมกันเพื่อใช้ผลิตภัณฑ์ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด *Resource Recovery* คือ ธุรกิจที่มีการออกแบบให้มีระบบนำกลับ (Take-Back System) เพื่อนำวัตถุดิบเหลือใช้ ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าที่ถูกกำจัดซึ่งยังสามารถใช้งานได้กลับเข้าสู่กระบวนการใหม่ ซึ่งบทความนี้จะนำเสนอตัวอย่างธุรกิจที่นำ Circular Business Model มาประยุกต์ใช้ และ The World Economic Forum and The Forum of Young Global Leaders ร่วมกับบริษัท Accenture ซึ่งเป็นบริษัทที่ปรึกษาระดับโลก ด้านแผนกลยุทธ์ แผนธุรกิจ เทคโนโลยี และสารสนเทศ ได้คัดเลือกให้เป็น 12 บริษัทที่ดีที่สุด ที่มีการนำแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนมาใช้ในการดำเนินธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากนวัตกรรม 450 รายการ ใน 45 ประเทศทั่วโลก...เรามาทำความรู้จักกับบริษัทเหล่านี้กันค่ะ...

Winnow

Winnow เป็นบริษัท Startup จากประเทศอังกฤษ ซึ่งพัฒนาไมเตอร์อัจฉริยะที่ใช้ในการวิเคราะห์ขยะ เน้นการใช้งานในครัวพาณิชย์เพื่อวัดปริมาณอาหารที่ถูกทิ้งและนำมาวิเคราะห์วิธีการลดของเสีย โดยมีเตอร์อัจฉริยะดังกล่าวช่วยลดปัญหาอาหารเหลือทิ้งได้กว่าครึ่ง ใน 40 ประเทศ คิดเป็นมูลค่าที่ประหยัดได้กว่า 25 ล้านเหรียญสหรัฐฯ ต่อปี โดยนวัตกรรมนี้ได้รับรางวัล The Circular Economy Tech Disruptor Award ด้วย

รูปภาพ: <https://www.winnowsolutions.com/en/product>

DyeCoo

รูปภาพ: <http://www.dyecoo.com/news-events/>

อุตสาหกรรมสิ่งทอเป็นอุตสาหกรรมที่ใช้น้ำและสารเคมีในปริมาณมาก และก่อให้เกิดขยะที่เป็นพิษ ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญในหลายประเทศ อย่างจีน อินเดีย บังคลาเทศ เวียดนาม รวมถึงประเทศไทยด้วย แต่บริษัทสัญชาติดีดัตช์ อย่าง DyeCoo ได้พัฒนากระบวนการย้อมผ้าที่ไม่ใช้น้ำและไม่มีสารเคมีอื่นนอกจาก สีย้อม ด้วยการใช้คาร์บอนไดออกไซด์ที่มีความเข้มข้นแรงดันสูง ซึ่งจะละลายสีย้อมเข้าไปในเนื้อผ้า จากนั้นคาร์บอนไดออกไซด์จะระเหยและถูกนำกลับมาใช้ใหม่ได้ โดย 98% ของสีย้อมจะถูกดูดซับลงไปเนื้อผ้า

ทำให้ผ้าสีสดใส และเนื่องจากไม่มีการใช้น้ำในกระบวนการ จึงไม่จำเป็นต้องใช้เวลาในการตากแห้ง ส่งผลให้เวลาในการผลิตลดลงครึ่งหนึ่ง ใช้พลังงานน้อยลงและมีต้นทุนที่ถูกลง ทั้งนี้ บริษัท DyeCoo ได้ร่วมเป็นพันธมิตรกับแบรนด์ดังอย่าง Nike และ IKEA ด้วย

Close the Loop

บริษัทจากออสเตรเลียแห่งนี้ใช้เวลากว่าทศวรรษในการฟื้นฟูคุณค่าจากตลับหมึกเก่าและพลาสติกอ่อน โดยนำวัสดุเหล่านี้มาผสมกับยางมะตอยและแก้วรีไซเคิล แล้วนำมาสร้างถนนที่มีพื้นผิวคุณภาพสูง และมีอายุการใช้งานยาวนานขึ้นถึง 65% เมื่อเทียบกับถนนทั่วไปที่ปูด้วยยางมะตอย โดยถนน 1 กิโลเมตร จะใช้ถุงพลาสติก 530,000 ใบ ขวดแก้ว 168,000 ขวด และผงหมึกเหลือใช้จากตลับหมึกพิมพ์ 12,500 ตลับ จึงเป็นการนำขยะที่จะถูกทิ้งในหลุมฝังกลบมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า

รูปภาพ: <https://www.closesthe-loop.com.au/tonerplas/>

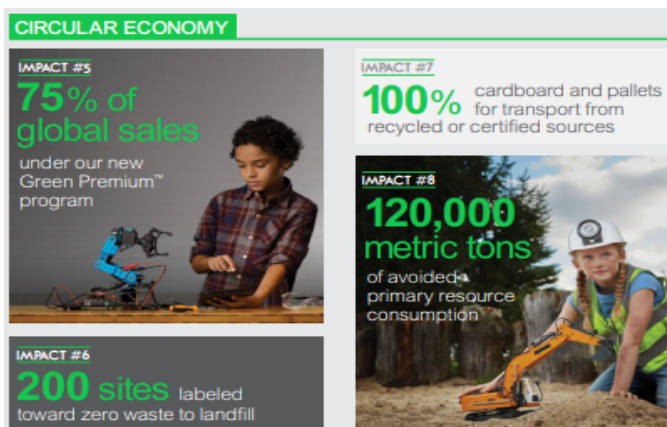
Enerkem

รูปภาพ: <https://enerkem.com/products/>

Enerkem เป็นบริษัทจากแคนาดา ที่ใช้เทคโนโลยีในการสกัดคาร์บอนจากขยะที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้ โดยใช้เวลาเพียง 5 นาที ในการเปลี่ยนคาร์บอนให้เป็นก๊าซที่สามารถนำมาใช้ในการผลิตเชื้อเพลิงชีวภาพอย่างเมทานอลและเอทานอล รวมถึงสารเคมีที่สามารถนำไปใช้ในผลิตภัณฑ์หลายพันรายการต่อวัน ในเมืองต่าง ๆ ของแคนาดา เช่น เมือง Edmonton ประเทศแคนาดา มีการนำของเสียกลับมาใช้ใหม่ถึง 90% ทำให้สามารถลดการฝังกลบได้ คิดเป็นปริมาณ 100,000 เมตริกตันต่อปี

Schneider Electric

รูปภาพ: https://download.schneider-electric.com/files?p_enDocType=Brochure&p_File_Name=998-20436547_GMA-S_A4_web.pdf&p_Doc_Ref=sd_report

Schneider Electric เป็นบริษัทสัญชาติฝรั่งเศส ที่มีความเชี่ยวชาญด้านการจัดการพลังงานและระบบอัตโนมัติ ทำให้ได้รับรางวัล Award for the Circular Economy Multinational บริษัท Schneider Electric มีพนักงาน 142,000 คน ในกว่า 100 ประเทศ โดยมีการ

ดำเนินธุรกิจตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียน ด้วยการใช้ชิ้นส่วนและวัสดุรีไซเคิลในผลิตภัณฑ์ ยืดอายุการใช้งานผลิตภัณฑ์ ผ่านการเช่าและการจ่ายเป็นครั้งต่อการใช้งาน (pay-per-use) รวมถึงมีบริการนำสินค้าที่หมดอายุการใช้งานกลับมารีไซเคิล ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้มีส่วนคิดเป็น 12% ของรายได้ของบริษัท และคาดว่าบริษัทจะสามารถประหยัดทรัพยากรขั้นปฐมภูมิ (Primary Resource) ได้ถึง 100,000 เมตริกตัน ในระหว่างปี ค.ศ. 2018 - 2020

Cambrian Innovation

เป็นบริษัทจากสหรัฐอเมริกา ที่มีเทคโนโลยี EcoVolt ในการบำบัดน้ำเสียจากกระบวนการอุตสาหกรรม โดยไม่เพียงแต่เปลี่ยนน้ำเสียที่มีการปนเปื้อนเป็นน้ำสะอาดเท่านั้น แต่ยังสามารถผลิตก๊าซชีวภาพที่นำมาใช้ในการผลิตพลังงานสะอาดได้อีกด้วย ทั้งนี้ Cambrian Innovation มีโรงงาน 9 แห่งทั่วสหรัฐอเมริกา ซึ่งสามารถรองรับน้ำจากกระบวนการอุตสาหกรรมเพื่อทำการบำบัดได้กว่า 300 ล้านลิตร

รูปภาพ: <https://cambrianinnovation.com/industries-we-serve/>

Lehigh Technology

รูปภาพ:

http://lehightechnologies.com/what_we_do/the_business_we_are_in/

อีกหนึ่งบริษัทจากสหรัฐอเมริกาที่มีเทคโนโลยีในการเปลี่ยนยางรถยนต์เก่าและขยะยางอื่น ๆ ให้กลายเป็น Micronized Rubber Powder ซึ่งสามารถนำไปใช้งานได้หลากหลาย ตั้งแต่ยางรถยนต์ ไปจนถึงพลาสติก ยางมะตอย และวัสดุก่อสร้าง ยางใหม่กว่า 500 ล้านเส้น ถูกผลิตขึ้นโดยใช้วัตถุดิบที่แปรรูปจาก Lehigh Technology ส่งผลให้บริษัทฯ ได้รับรางวัล Award for Circular Economy SME ด้วย

HYLA Mobile

ทุกวันนี้ สมาร์ทโฟนและแท็บเล็ตได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการใช้ชีวิตและการทำงานของเรามากขึ้น ความต้องการที่จะเป็นเจ้าของเครื่องมือสื่อสารที่มีเทคโนโลยีล้ำสมัยใหม่ล่าสุดอยู่ตลอดเวลา ทำให้เกิดขยะอิเล็กทรอนิกส์จำนวนมาก HYLA Mobile บริษัทจากสหรัฐอเมริกา ที่ก่อตั้งขึ้นโดยผู้นำและผู้ประกอบการในอุตสาหกรรมโทรคมนาคมและค้าปลีกขนาดใหญ่แห่งนี้ จึงได้ทำงานร่วมกับผู้ผลิตและผู้ให้บริการชั้นนำของโลกหลายรายในการจัดหาและนำอุปกรณ์/ชิ้นส่วนของเครื่องมือเหล่านี้กลับมาใช้ซ้ำอีกครั้ง โดยมีการประมาณการว่า จะมีอุปกรณ์มากกว่า 50 ล้านชิ้นถูกนำกลับมาใช้ใหม่ และสร้างรายได้ให้กับบริษัทฯ กว่า 4 พันล้านเหรียญสหรัฐ อีกทั้งยังลดจำนวนขยะอิเล็กทรอนิกส์ที่ต้องถูกนำไปฝังกลบได้ถึง 6,500 ตัน

รูปภาพ: <https://www.hylamobile.com/#content1>

TriCiclos

รูปภาพ: <https://triciclos.net/en/recycling-station/>

เป็นบริษัทผู้ชนะรางวัล People's Choice บริษัทนี้ได้เริ่มธุรกิจในประเทศชิลี ในปี ค.ศ. 2009 ภายใต้แนวคิดในการเปลี่ยนโลกให้เป็นโลกที่ปราศจากขยะ ปัจจุบัน บริษัทฯ มีเครือข่ายสถานีรีไซเคิลที่ใหญ่ที่สุดในอเมริกาใต้ โดยสามารถรีไซเคิลวัสดุ 33,000 เมตริกตันจากหลุมฝังกลบ และช่วยลดการปล่อยคาร์บอนได้กว่า 140,000 เมตริกตัน

Miniwiz

ด้วยแนวคิด “ไม่มีสิ่งใดที่เป็นขยะ” ของ Arthur Huang ผู้ก่อตั้งบริษัทสัญชาติไต้หวันแห่งนี้ ทำให้เขาริเริ่มก่อตั้งบริษัทฯ เพื่อต่อยอดแนวคิดดังกล่าวให้เป็นความจริง ด้วยการสร้างคุณค่าจากของเหลือใช้โดยเปลี่ยนให้เป็นสิ่งใหม่ (Upcycling) แม้แนวคิดนี้จะไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่ Arthur Huang ได้ยกระดับแนวคิดให้ล้ำสมัย โดยใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่ถูกพัฒนาขึ้น

รูปภาพ: <https://trashpresso.com/>

โดยนักวิทยาศาสตร์และวิศวกรใน “Miniwiz Trash Lab” ร่วมกันคิดค้นวัสดุที่ยั่งยืนและแอปพลิเคชันใหม่ๆ กว่า 1,000 รายการ นอกจากนี้ ยังมีเครื่อง Trashpresso ซึ่งเปรียบเสมือนโรงงาน Upcycling เคลื่อนที่ ที่สามารถขนส่งบริการไปให้แก่ลูกค้าได้ถึงที่ ด้วยรถบรรทุกที่มีขนาดเพียง 2 ตู้คอนเทนเนอร์ โดยเครื่องนี้สามารถเปลี่ยนขวดพลาสติก 50 กิโลกรัมต่อชั่วโมง ให้กลายเป็นวัสดุก่อสร้างที่มีต้นทุนต่ำโดยไม่ต้องใช้น้ำ แต่ใช้เพียงพลังงานแสงอาทิตย์เท่านั้น

AB InBev

ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนของบริษัท AB InBev บริษัทข้ามชาติ ผู้ผลิตเบียร์รายใหญ่ที่สุดของโลก ที่มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในประเทศเบลเยียม นับเป็น

รูปภาพ: <https://www.ab-inbev.com/sustainability/2025-sustainability-goals.html>

เครื่องพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า นวัตกรรมด้านเศรษฐกิจหมุนเวียนไม่ได้จำกัดอยู่ที่การเริ่มต้นเทคโนโลยีโดยบริษัท Startup ขนาดเล็กเสมอไป บริษัท AB InBev มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาธุรกิจเพื่อตอบโจทย์การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยได้ตั้งเป้าให้ผลิตภัณฑ์ของบริษัททั้งหมดอยู่ในบรรจุภัณฑ์ที่สามารถส่งคืนได้ หรือผลิตจากวัสดุหลักที่เป็นวัสดุรีไซเคิลภายในปี ค.ศ. 2025 ซึ่งปัจจุบันเกือบครึ่งหนึ่งของเครื่องดื่ม AB InBev ที่วางขายในท้องตลาดอยู่ในรูปแบบขวดแก้วที่ส่งคืนได้ โดยร่วมมือกับซัพพลายเออร์และลูกค้า และจะขยายผลให้ครอบคลุมมากขึ้นเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ต่อไป นอกจากนี้ บริษัทฯ ยังใช้นวัตกรรมเพื่อสร้างคุณค่าให้ผลิตภัณฑ์จากวัตถุดิบที่ได้ในกระบวนการผลิต โดยได้เปิดตัวเครื่องดื่มโปรตีนที่ผลิตจากรั้วพืชที่ได้จากกระบวนการผลิตเบียร์ ซึ่งก่อนหน้านี้ถูกจำหน่ายเป็นอาหารสัตว์เท่านั้น

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าธุรกิจที่สามารถเติบโตได้อย่างสมดุลและยั่งยืน นอกจากจะต้องให้ความสำคัญกับการปรับปรุงกระบวนการผลิตตามแนวคิด Circular Economy แล้ว ยังต้องมีโมเดลธุรกิจใหม่ที่คิดต่างจากเดิม โดยผสมผสานนวัตกรรม ความคิดสร้างสรรค์และเทคโนโลยีเข้าด้วยกัน ผู้ประกอบการต้องรู้จักเรียนรู้ที่จะนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างธุรกิจใหม่ เช่น Startup ที่ใช้ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตและเครือข่ายสังคมออนไลน์ในการทำธุรกิจในรูปแบบ Sharing Economy ธุรกิจ Recycle ขยะมูลค่าสูง ธุรกิจทำแอปพลิเคชันเพื่อช่วยในการบริหารจัดการทรัพยากรและของเสีย ซึ่งปัจจุบัน ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมไทยก็เริ่มตระหนักถึงความสำคัญและปรับตัวสู่การดำเนินธุรกิจตามแนวคิด Circular Economy มากขึ้น ตั้งแต่วิสาหกิจขนาดใหญ่ไปจนถึงวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก หรือธุรกิจ Startup ยกตัวอย่างเช่น Moreloop ธุรกิจสร้างแพลตฟอร์มออนไลน์ที่นำผ้าส่วนเกินจากโรงงานส่งถึงมือลูกค้า เพื่อตอบโจทย์โรงงานที่มีสต็อกผ้าค้างในโกดังและคนซื้ออย่างนักออกแบบรุ่นใหม่ที่ต้องการผ้าคุณภาพดีในปริมาณไม่มาก GEPP Sa-Ard (เก็บสะอาด) ธุรกิจสร้างแพลตฟอร์มเชื่อมโยงระหว่างคนอยากขายขยะกับคนอยากซื้อขยะให้มาเจอกันได้ง่ายขึ้น คนที่ตั้งใจแยกขยะและยังไม่รู้จะเอาไปขายที่ไหนก็เพียงแค่นำขยะไปทิ้งที่ถังขยะ หรือใช้นิ้วจิ้มผ่านแอปพลิเคชัน GEPP ก็จะมีคนรับซื้อขยะไปหาคุณถึงที่ หรือ แบรินด์รองเท้า ทะเลจร (Tlejourn) จากปัตตานี ที่นำขยะจากทะเลมาผลิตเป็นรองเท้า และตั้งราคาขายโดยไม่หวังผลกำไร เป็นต้น

การดำเนิน “ธุรกิจรักษ์โลก” เหล่านี้ไม่เพียงแต่จะสร้างผลตอบแทนทางเศรษฐกิจให้กับผู้ประกอบการเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาในภาพรวมของประเทศ เริ่มจากหน่วยย่อยที่สุดของสังคม คือประชาชน จะได้รับประโยชน์จากการมีทางเลือกในการบริโภคเพิ่มขึ้น ได้อาศัยอยู่ในสังคมสีเขียวและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในด้านสังคม โมเดลธุรกิจใหม่เหล่านี้จะมีส่วนช่วยให้เกิดการจ้างงานเพิ่มขึ้น ซึ่งบางส่วนเป็นการสร้างงานในชุมชน/ภูมิภาค จึงเป็นการกระจายการเติบโตสู่ระดับฐานรากอย่างครอบคลุม และในส่วนของภาคเศรษฐกิจ แน่นอนว่า เมื่อภาคธุรกิจอุตสาหกรรมสามารถพัฒนาระดับให้มีการประกอบการตามแนวคิดเศรษฐกิจหมุนเวียนที่เกิดผลเป็นรูปธรรม ก็ย่อมส่งผลให้ประเทศไทยมีความสามารถในการแข่งขันเพิ่มขึ้น จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยพึ่งพาทรัพยากรน้อยลง อีกทั้งยังส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ประเทศมีการเติบโตที่สมดุลและเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สุดท้ายแล้วผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับทุกหน่วยของสังคมจนถึงในระดับภาพรวมของประเทศย่อมส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทโลกตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ประชาคมโลกร่วมกันกำหนดไว้ในที่สุด

จัดทำโดย นางสาวสมานลักษณ์ ตันพิบูล
นักวิเคราะห์นโยบายและแผนชำนาญการพิเศษ

แหล่งข้อมูลอ้างอิง:

1. บทความเรื่อง “These 11 companies are leading the way to a circular economy” Written by Alex Thornton, World Economic Forum, 26 February 2019
สืบค้นจาก <https://www.weforum.org/agenda/2019/02/companies-leading-way-to-circular-economy/>
2. Moreloop: ตัวกลางขายผ้าเหลือคุณภาพดีจากโรงงานเพื่อสร้างเศรษฐกิจหมุนเวียน, 8 พฤศจิกายน 2561
สืบค้นจาก <https://adaymagazine.com/moreloop-circular-economy/>
3. เอาขยะมาแล้วเอาเงินไป ‘GEPP Sa-Ard’ สตาร์ทอัพที่จับคู่คนอยากขายขยะกับคนอยากซื้อขยะ, 1 กันยายน 2562
สืบค้นจาก <https://adaymagazine.com/gepp-sa-ard/>